

Maria Popova

(Sofia, Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences)

A Fundamental Work on Bulgarian Lexicology and Phraseology

Review of Bulgarian Lexicology and Phraseology

ABSTRACT

The review discusses the fundamental collective work *Bulgarian Lexicology and Phraseology*. This is the first comprehensive, thorough and multi-faceted study on Bulgarian lexicology and phraseology as it presents major features of Bulgarian lexis and phraseology and addresses their specific character, which reflects the Bulgarian picture of the world. The review places emphasis on the novel solutions offered by the authors in achieving the objectives of the work, as there has not been a pre-existing model, either in Bulgarian or in foreign linguistics, to lean on.

The review discusses separately the three volumes, pointing out the main contributions of each of them.

The review concludes that *Bulgarian Lexicology and Phraseology* makes valuable contributions not only in the field of theoretical lexicology and phraseology, but also in the lexical and lexicographic practice.

Мария Попова

(София, Институт за български език, БАН)

Фундаментален труд за българската лексикология и фразеология

Българска лексикология и фразеология. Т. 1. Българска лексикология. Лилия Крумова-Цветкова, Диана Благоева, Сия Колковска, Емилия Пернишка, Мая Божилова. Под научната редакция на Емилия Пернишка и Лилия Крумова-Цветкова. София, Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2013. 788 с.

Българска лексикология и фразеология. Т. 2. Българска фразеология. Стефана Калдиева-Захариева. София, Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2013. 362 с.

Българска лексикология и фразеология. Т. 3. Проблеми на общата лексикология. Иван Касабов. София, Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2013. 266 с.

Този труд е първото по рода си обобщаващо, цялостно и многоаспектно изследване на българската лексикология и фразеология.

Създадената описателна *Лексикология и фразеология на българския език* има по-конкретен обект в сравнение с известните наши и чуждестранни теоретични трудове и учебници за ВУЗ, а именно – представя основни характерни черти на българската лексика и фразеология с насока към техните специфики, свързани с българската национална култура, като очертава и аспекти в българската езикова картина на света. В този смисъл тя представлява новаторско решение на поставените задачи, тъй като авторите не са имали подобен образец нито в нашето, нито в чуждестранното езикознание.

Описани са резултатите от конкретни изследвания върху характерни номинативни, семантични, системни и функционални особености на българската лексика и фразеология, на тяхното развитие и обогатяване до наши дни.

Важни предпоставки за успеха на разработката са трудовете на самите автори, най-добрите наши лексиколози и фразеолози, участници в големите речници на българския език, както и на различни изследвания върху българската лексика, лексикална семантика и фразеология.

При задаването на целта и задачите в Увода на труда (който е поместен в първия том) се излиза от разграничаването на два подхода: единия, теоретична или обща лексикология, и втория, лексикология, която представя лексикалната система на даден език чрез отделни по-конкретни нейни характеристики. Авторите са изпълнили целта си и са създали труд от втория тип, а именно лексикология и фразеология, свързани с българската национална култура и отразяващ особености на българската езикова картина на света.

В Увода са очертани и предпочитаните качествени аспекти на българската лексика и фразеология, а именно: познавателен; социално-исторически и лингвокултурен; типологически; психологически; прагматично-функционален.

С оглед на методологическата основа на изследването вниманието в Увода е поставено върху когнитивните методи поради възможността чрез тях да се покаже как българинът концептуализира и назовава явленията от действителността, как ги интерпретира чрез езика.

Тъй като в самия труд не са пренебрегнати структурно-системният и логическият подход, а напротив, заемат широко място, смятам, че в Увода се акцентира прекалено силно върху когнитивните подходи, а в действителност съчетаването на различни подходи и методи е характерният подход за труда.

Трудът се състои от три самостоятелни тома.

I том. Българска лексикология.

Той се състои от четири дяла:

Първи дял „Формиране и развитие на българската лексикална система“ (с автор Л. Крумова-Цветкова);

Втори дял „Динамика и иновационни процеси в българската лексика в края на XX и началото на XXI век“ (с автори Д. Благоева и С. Колковска);

Трети дял „Лексикална семантика. Структурно-семантични особености на българската лексика“ (с автор Ем. Пернишка);

Четвърти дял „Прагматична и стилистична характеристика на българската лексика“ (с автор М. Божилова).

Първият дял „Формиране и развитие на българската лексикална система“ съдържа 230 стр.

Състои се от 3 глави:

I глава „Формиране и периоди в развитието на българската лексикална система“;

II глава „Динамика в лексикалната система“;

III глава „Характеристиката на българската лексика откъм произход“.

Л. Крумова-Цветкова очертава и характеризира развитието на българската лексика и резултатите от това развитие като система от разнообразна лексика, съчетала в себе си думи от домашен и чужд произход. Така за пръв път се свързват и се разкрива динамиката, т. е. процесите и резултатите от тях, които се отличават със силна онтологична характеристика поради пряката им връзка с конкретната социално-историческа и културна ситуация в различни периоди от нейното движение.

Във връзка с обобщеното представяне на постиженията на авторката, много важно е да се подчертае – периодите във формирането и развитието на българската лексикална система са разгледани с оглед на характерните за всеки период тенденции. Тя убедително доказва, че засилената проява на една или друга тенденция се обуславя от нарасналите потребности на обществото през даден период. А езикът отговаря на дадената потребност с активизиране на определена своя функция – когнитивна, символна и др. Именно с отчитане на тази взаимовръзка на обществена потребност, функция на езика и тенденция в езиковото развитие са характеризирани отделните периоди.

Много убедително е доказано, че „българската лексика не само е оцелявала във времето, но се е развивала и обогатявала, като чрез нейните изразни и образни възможности са създадени великолепни литературни образци“ (с. 39).

Някои от приносите и полезните резултати от изследването тук са сумирани в много съкратен и обобщен вид:

1. В съответствие с периодизацията на историята на българския книжовен език са обособени два големи етапа във формирането и развитието на българската лексика, като във всеки от тях са очертани по няколко периода (три в първия етап и четири във втория етап).

Периодизацията, особено през втория етап, следва големите обществено-политически и икономически промени, което е основателно във връзка с действителната ситуация при качествените и количествените изменения на лексиката. Мисля обаче, дали не е възможна и собствено езикова периодизация, напр. във връзка с определени иновативни процеси или на определени тенденции. Още повече, че авторката посочва такива.

2. Доста подробно (с оглед характера на общия труд) е разгледано формирането и развитието на българската лексика в контекста на състоянието и развитието на българския език и чуждите влияния върху него, както и на мястото на диалектната лексика. Изнесени са интересни факти, които ще привлекат вниманието не само на специалистите, но и на по-широки обществени кръгове. Освен върху лични изследвания, в някои случаи обобщението е направено и въз основа на редица трудове от български и чужди автори, но важното тук е, че присъства интерпретацията и оценката на авторката.

3. Изведени са взаимоотношенията между два вида изменения – изменения под влияние на промени в извънезиковата действителност и изменения вследствие от вътрешноезиков развой. Показани са и техните отлики в различните исторически периоди, установени са и причините, налагащи тези промени. Конкретно и с много подходящи примери са анализирани резултатите от тях:

3.1. Обогатяването на езика с нова лексика: а) създаването на нова лексика, където е разгледано съчетаването на най-актуалните начини за словообразуване с традиционно установените, като същевременно е наблегнато върху иновационните процеси във всеки един от словообразователните начини; б) обогатяването на

лексиката от диалектите; в) заемане на лексика от чужди езици и г) индивидуално словотворчество.

3.2. Семантичното развитие, където динамиката на езика е показана като промяна на значението и очертана в исторически план.

3.3. Архаизацията на лексиката, поставена в опозиция с неологизацията.

Разкриват се причините за това явление и се разглеждат особеностите му през различните исторически периоди, както и конкретните му прояви.

3.4. Архаизмите основателно са разделени на лексикални, семантични, словообразователни и граматични.

3.5. Направено е и традиционното разграничение между архаизми и историзми.

Специално внимание е отделено и на остаряващата лексика – историзми и архаизми, които още не са стигнали до крайната точка на своето движение към пасивната лексика.

4. Обстойно е разгледан произходът на българската лексика. Прието е основното деление на домашна и чужда лексика и вече в границите на всяка една от тези големи групи е очертано формирането и функционирането на лексемите в отделните подгрупи (към домашната – общославянска, прабългарска и черковнославянска и към чуждата – гръцка, латинска, турска, арабска и персийска, руска, италианска, испанска и португалска, френска, немска, нидерландска, скандинавска, английска, екзотична лексика).

5. Самостоятелен раздел е отделен на функцията на чуждите думи, където е засегнат въпросът за пуризма, както и въпросът за адаптацията и интеграцията им в българския език. Тъй като тези процеси са част от глобалния процес на взаимодействие между езиците, което ясно е изтъкнато от авторката, интересно е имало ли е влияние и какво е било то на българската лексика върху други езици в по-ранни исторически периоди, тъй като в съвременното български език търпи само чужди влияния.

6. Важен е изводът, че в различните периоди от развитието на българския език проявите на динамика в лексикалната система се характеризират с различна степен на интензивност.

Бих изтъкнала – този дял е съобразен с факта, че той е част от по-голям обобщаващ труд и затова резултатите са представени пестеливо (концентрирано, стегнато и без излишни за случая обстоятелствени данни).

Освен това бих искала да подчертая ясният стил и точния език, и не на последно място – достъпността на изложението, поради което студията е подходяща и за по-широки кръгове от обществото.

II дял „Динамика и иновационни процеси в българската лексика в края на XX и началото на XXI век“ е посветена на лексикалната неология в българския език – нова област, която се отличава със своята актуалност, поради което привлича вниманието не само на специалистите, но и на широки кръгове от обществото. Същевременно обаче поради нейната непроученост авторките е трябвало да преодоляват редица трудности, произтичащи както от теоретичната и терминологична неустановеност, така и от сложността на самия обект, характеризиращ се с постоянна динамика и размитост на границите между отделните явления, които принадлежат към него. Тук веднага трябва да се подчертае, че Д. Благоева и С. Колковска успешно са се справили с всички предизвикателства и както с предишните свои трудове, така и с настоящата монография се открояват като водещи учени, активно работещи върху проблемите на българската лексикална неология, резултатите от чиито проучвания очертават пътищата на нейното развитие.

Този дял съдържа 227 стр. и се състои от Увод, пет глави (I гл. „Теоретични основи на неологията“, II гл. „Начини и пътища за обновяване на лексиката в българския език в края на XX и началото на XXI век“, III гл. „Основни тенденции в новата българска лексика“, IV гл. „Неологизмите като отражение на промените в обществото и в езиковото съзнание“ и V гл. „Интеграция на неологизмите в българския език“).

Дори само това изброяване на заглавията, а и един бърз поглед върху множеството раздели и подраздели показва в какъв широк обхват е изследвана набелязаната тема. А самият текст е изключително синтезирано описание на огромното богатство от проблеми и явления. Трудно може да се открие движение в тази област, което да е убягнало от внимателния поглед на авторките.

Изследването съдържа редица приноси и убедителни решения на актуални научни проблеми, основните от които ще се опитам да отбележа в следващото изложение.

Приноси и полезни резултати:

1. Установена е същността на термина неологизъм в лексикологията, като са изяснени неговите отношения с другите понятия в неологията, каквито са иновация, новообразуване, нова дума, оказионализъм и потенциална дума.

2. Специално внимание е отделено на разграничението между понятията неологизъм и оказионализъм, като в противопоставянето е привлечено и понятието потенциална дума. Установени са техните общи (хронологична новост, стилистично новост, експресивност) и разграничителни признаци, като разграничението е намерено по линията на противопоставянията език – реч, узуалност – неузуалност. Срв. напр. „Неологизмите са единици на езика, те имат узуален характер (традиционно средство за номинация на съответен денотат) и се употребяват (като възпроизводими единици) в типови комуникативни ситуации, докато оказионалните образувания се създават специално за конкретния (единичен) комуникативен акт, не са възпроизводими, а декодирането на изразявания смисъл е тясно обвързано с условията на конкретния комуникативно-ситуационен контекст, т. е. те са речеви явления“ (с. 278). Важно е да се отбележи, че авторките виждат разликите между тях не така контрадикторно, както се дава в дефинициите им, а градуално, поради което отчитат и редица преходни явления.

3. Изяснени и обобщени са стадите на развитие, през които минават лексикалните иновации.

4. Въз основа на съществуващите класификации се очертават типовете неологизми:

4.1. Според вида на езиковата единица: нови думи, нови значения, нови устойчиви съчетания и нови фразеологизми.

4.2. Според степента на новост: абсолютни неологизми и относителни неологизми.

4.3. Според начина на номинация: словообразователни неологизми, заемки неологизми, семантични неологизми.

5. Направена е типологизация на оказионализмите според начина на създаване: преднамерени, а те своя страна – на разговорни и авторски; непреднамерени.

6. Въпреки че авторките заявяват, че нямат за цел да описват изчерпателно иновациите в българската лексика, трябва да се каже, че II глава е едно твърде обстойно изследване на начините и пътищата за обновяване на българската лексика. Да вземем напр. субстантивното словообразуване с афиксация и композиция, където са изведени: нови номинации за лица мъже, нови номинации за лица, нови абстрактни номинации, нови абстрактни номинации за предмети и др., нови абстрактни номинации за места.

Също така обновяването на българската лексика чрез семантична неологизация, където в много концентриран вид са дадени и основните теоретични постановки за описание на семантичните неологизми, факторите за семантична неологизация и типологизацията им с оглед на моделите за метафоричната и метонимичната номинация. Така например при съществителните имена са дадени нови метафорични значения названия на предмети, лица, абстрактни същности – действие, събитие, състояние и под., като са установени мотивационните признаци. Намерени са и най-продуктивните модели.

Обстойни и многоаспектни типологии са направени на словообразователните процеси, на материалното заемане – вътрешно и външно, на калкирането, на семантичната неологизация като са засегнати неологизми от всички части на речта.

7. Установени са езиковите тенденции, които протичат в неологията, тяхната сложна взаимовръзка и взаимодействие.

8. Разгледани са антиномните двойки тенденции към интернационализация и национализация, интелектуализация и демократизация. В границите на всяка една от тях е направена много синтезирана, но обстойна и пълна откъм изведени особености типология на съответните явления.

8.1 Класификацията на интернационализмите обхваща: същински лексикални интернационализми; при поликомпонентните интернационализми: същински и хибридни; имплицитни поликомпонентни интернационализми; семантични интернационализми. Важен момент в разпределението на интернационализмите по функционални сфери: терминологични системи – компютърни и информационни технологии и електроника; икономика, политика, спорт, популярна музика, а също и нова битова лексика. Специално внимание е отделено на проявите на интернационализацията в словообразуването – деривация и композиция, и по-специално акцентът е поставен върху активизацията на познати префикси и префиксоиди и върху възникването на нови словообразователни модели с участието на интернационални елементи.

За пръв път са отбелязани някои нови семантични модели, какъвто е напр. метафоричният модел ‘название на устройство според качество на човек, свързано с неговия интелект, възприятия, психика или поведение’ (срв. *дружелюбен към потребителя*).

В съпоставка с други славянски езици са изведени и някои специфични особености на интернационалните единици в българската лексика.

8.2. Установени са проявите на тенденцията към национализация в българската неология и са описани синтезирано, но обстойно. Такива са напр. създаване на нови думи и многословни единици с помощта на домашни езикови средства; адаптиране на интернационализмите на различни езикови равнища (фонетично, графично, морфологично, словообразователно); интеграция на лексикалните интернационализми, свързана с по-дълбокото им приобщаване към българския език чрез влиянието, което оказват върху него чрез включването си в словообразователните и номинационните процеси.

8.3. Изведени и описани са проявите на тенденцията към интелектуализация на българската лексикална неология – създаването на голям брой нови термини, които формират нови терминологични системи или участват в разширяването и обновяването на други; масово навлизане на термини в говорната практика; детерминализация, при която термини получават нови преносни значения, с които преминават към общоупотребимата лексика.

Установено е, че в съвременния период тенденцията към демократизация се проявява преди всички като дискурсивно-стилистична тенденция, обединяваща действието на по-частните тенденции към колоквизация, жаргонизация и експресивикация, чиито същности са очертани в самостоятелни раздели. Намерени са причините за активизиране на тази тенденция, които са главно с прагматична характеристика (напр. стремеж към изразителност и активност на стила, привличане на вниманието и постигане на въздействие).

Изтъкнати са резултатите от действието на факторите, произтичащи от демократизацията, а именно: експанзията на некодифицирана лексика в различни сфери на публичната комуникация, размиването на границите между някои функционални стилове, повишаване на експресивността на речта.

Показани са и тези фактори, които противодействат на негативните резултати от тенденцията за демократизация.

9. Установено е действието на принципа за езикова икономия, което е характеризирано като активно и разгледано в такива процеси като абривиация, отсичане на думи, универбизация. Показано е, че броят на образуванията чрез техните механизми нови думи нараства, а честотата им се увеличава. Направена е прогноза, че действието на този принцип може да доведе до по-значителни иновации в българския език.

10. Представени са концептосферите и принадлежащите към тях концепти, които са отразени от лексикалните и семантичните неологизми в българския език, като по този начин се показват фрагментите на съвременната действителност, които най-активно се концептуализират, тъй като са най-важни за съвременния българин. (При лексикалните неологизми: социум; икономика; компютри, информационни и комуникационни технологии; битова концептосфера; екология; спорт; популярна музика; култура, наркотици. При семантичните неологизми: компютри, информационни и комуникационни технологии; социум; икономика; екология; човешко поведение и психика; наркотици, култура.)

11. Установени са основните концепти и техните подсфери, които са източници на новите метафорични значения в българския език – природа, артефакти, човек, култура.

12. За пръв път е поставен и решен въпросът за интеграцията на неологизмите, разгледан като по-висок етап в приобщаването на новообразуванията в езика, което се отнася както за лексикалните, така и за семантичните иновации. Анализирани са следните му прояви:

Включване на лексикалните неологизми в словообразователните процеси.

Включване на думи с ново значение в словообразователните процеси.

Участие на лексикалните неологизми и семантичните неологизми в семантичната деривация.

Също за пръв път са установени и вътрешноезиковите фактори, подпомагащи интеграцията на неологизмите, каквито са: появата на антоними на даден неологизъм; развитие на значения на членовете на словообразователното гнездо, съотносителни на основното значение на новата дума в него.

В заключение трябва да се отбележи, че трудът изцяло е издържан като самостоятелна монография с много приноси, полезни резултати и интересни факти. Написан е по достъпен начин, което ще даде възможност да бъде ползван не само от специалисти, но и от по-широки кръгове на обществото.

В III дял „Лексикална семантика. Структурно-семантични особености на българската лексика“ Ем. Пернишка си е поставила сложната и многостранната цел да

разкрие концептуалното и семантичното богатство на българската лексика и нейното познавателно, социо-лингвокултурно и прагматично значение. За изпълнението ѝ тя се е насочила към обобщаване и допълване на традиционни въпроси и извеждане на нови теоретични постановки за тях, както и към разработването на нови теми, свързани с думата, лексикалното значение и промените в него, речниковия състав с различни негови характеристики, системните отношения в лексиката, функционалните и емоционалните особености на лексемите. Както отбелязва самата авторка, тя се спира само на някои от възникналите проблеми, а други обхваща по-цялостно, но накратко. От това, а и от цялото изложение личи, че е подходила не като към самостоятелна монография, а като част от големия обобщаващ труд.

При изучаването на лексиката Е. Пернишка е приложила широк и задълбочен теоретичен подход, отговарящ на динамичния характер на нейната системност, от една страна, и на своеобразието ѝ като отражение на българската картина на света в когнитивен, аксиологичен и морално-етичен аспект.

С ерудицията на отличен познавач на въпросите на лексикалната семантика и с умението на опитен изследвач на лексикалните явления Ем. Пернишка е изпълнила поставената си цел на високо теоретично равнище със съчетаването на традиционно отработени методи, доказали своята ефективност (вкл. и в предишни разработки на авторката) с най-нови, все още неусвоени съвременни методи.

Съдържа 236 стр. и се състои от 3 глави:

I глава „Езикова номинация. Ономасиологични особености на българската лексика“, където се разглеждат въпросите за концепт, знак, понятие, лексема, ономасиология и езикова номинация, лексикално значение и е направена концептуално-семантична класификация на българската лексика въз основа на разбирането на авторката за концептосферите като ономасиологични категории.

II глава „Семантични особености на българската лексика (семасиология)“, която е посветена на вторичната номинация и промените в семантиката на лексемите.

III глава „Системни (парадигматични) отношения между лексемите“, където се разглеждат парадигматичните отношения по лексикално значение (синонимия, омонимия) и по форма (пароними и паронимазия, омоними).

Приносителите, по-обща и по-конкретни, новите моменти и полезните резултати са многобройни. Затова тук ще бъдат представени в обобщен и много съкратен вид.

1. Чрез обобщаване на знанията за основните понятия на ономасиологията и лексикологията (срв. напр. концепт, знак, дума, лексема, лексикално значение, категоризация, денотат и др.) е разкрито концептуалното и семантично богатство на българската лексика с оглед на нейното познавателно, социо-, лингвокултурно и прагматично значение.

2. Доуточнено е значението на термините концепт, знак, понятие и лексема във връзка с концептуализацията, категоризацията и означаването на действителността въз основа на човешкия опит.

3. Традиционното ономасиологично отношение действителност > знак (с позоваване и на Г. Клаус) е обогатено с включването на нови компоненти, вследствие на което то придобива вида: човек (номинатор) + познание > езиков знак – номинат, обикновена дума (форма + съдържание).

4. Въз основа на постановката от т. 3 е доуточнен обектът на ономасиологията като единство с два аспекта: 1) назоваването – избрания при този акт признак (номинационен мотив) и форма и вложеното в тях виждане за знака-номинат и означения с него концепт (номинат) и 2) готовите названия и съвкупността от

номинационните средства за означаване на отделния концепт или цялата концептосфера.

5. Представен е модел на номинацията, изработен върху когнитивна основа: чрез изучаване на концептуализацията и въз основа на нея – първичната номинация;

чрез установяване на възможните връзки между признаците на денотата и номинационния (мотивиращия) признак – пряка мотивация и образна мотивация;

чрез определяне на връзките между мотивиращия признак и лексикалното значение – фонетична (примитивна) и морфологична (словообразователна);

чрез намиране от историческо гледище на национално специфичното познание, носено от вътрешната форма (етимона) на думата.

6. Основният принос в главата „Ономасиологични особености на българската лексика“ е концептуално-семантичната класификация на българската лексика, при която се прилага новият когнитивен подход за понятийното групиране на лексикалните единици чрез концептосфери. Вниманието е съсредоточено върху такива признаци в българските названия, които имат познавателен характер, като напр. произход, богатство, социо- и лингвокултурна информация.

Така българската лексика е описана чрез концепти, групирани в седем концептосфери (природа и природни явления; човек и бит; битова сфера; обществен живот; култура и изкуство; наука, образование, знание; мислене, чувства, оценки).

Такова пълно изследване се прави за пръв път в българското езикознание върху единна методологическа основа. Всяка една от обобщените седем концептосфери е поделена на по-конкретни концепти с намаляваща степен на абстрактност. Напр. концептосферата природа и природни явления е поделена на концептите пространство, време, движение, релеф, природни явления, флора и фауна, а концептът имена на растения – на дърво, храст, трева и цвете; селскостопанско растение и индустриално растение. Не че няма отделни изследвания, но те са или хаотични, или върху оскъден материал, с непълни изводи.

Предложената класификация е многостранна и снабдена с множество подходящи примери – установява се мотивацията, търси се произходът; извеждат се и езиковите единици като части на речта, както и лексикалносемантичните отношения в концептосферите – синонимия, многозначност, антонимия. Освен това е представено и обяснено развитието на значението. Скицирани са в най-общ вид и номинационните модели – словообразователна и семантична деривация. Отбелязани са отразените в дадена концептосфера названия за оценъчните виждания на говорещия колектив.

7. Разграничени са видовете етнокултурна информация, която се открива в концептосферите: безеквивалентна лексика; домашна лексика, за която от етнолингвистично гледище интерес представляват номинационните (мотивиращите) признаци; чужда лексика, от която се получават сведения за връзката на българския народ с други народи, както и за наличието или отсъствието на определен кръг явления в българския живот.

8. Представени са семантичните особености на българската лексика, проявяващи се чрез вторичната номинация и произтичащите от нея промени в семантиката на лексемата, като са съвместени двата подхода – ономасиологичен и семасиологичен и двата метода – системно-структурен и когнитивен.

9. Предлага се по-разгърнат поглед върху системността, като зад привидната хаотичност на семантичната структура на отделната лексема се виждат закономерностите на системата – тук авторката излиза от принципно нови позиции – структурно-компонентната и пропозиционалната теория за лексикалното значение

обогатява с когнитивни основания (напр. национално специфични компоненти и конотации).

10. При представянето на системността в лексиката авторката се е съсредоточила само върху един, но възлов проблем – проблема за семантичните изменения, който е показала, от една страна, в най-обобщен смисъл като проява на общите закономерности в езика и мисленето, а от друга страна, съвсем конкретно като характеристики на семантичната номинация, ясно очертани при систематизацията на нейните категории.

11. Много сериозно постижение е разработката за категориите на номинацията, въз основа на които се представя нейната системност и се типологизират проявите ѝ. С тях се установяват принципите за систематизация на тези прояви и върху единна теоретична основа вторичната номинация се свързва с първичната. В по-конкретен смисъл това намира израз в анализирането на семантичната номинация като съотношение между нейните първични категории (изходна семема, производна семема, мотивиращ признак и ономасиологична база) и в типологизирането ѝ въз основа на нейните по-сложни категории начин на семантична номинация, семантикономинационна категория и семантикономинационен тип.

12. Като едни от най-сериозните приноси в нашата семасиология можем да посочим разработването на въпросите за начините на семантична номинация, и по-специално за съотносителността на метонимията и семантико-словообразователния начин. Но трябва да се подчертае, че това са приноси, взети в обобщен смисъл, защото зад тях и в редица случаи около тях се наблюдават още оригинални моменти в подхода към познатите явления, които водят и до нови изводи, нови знания за тях, каквито са напр. установените системни връзки между вторичната и първичната номинация; обосноваването (наред с метафората и метонимията) и трети начин, а именно словообразователно-семантичната номинация; обяснението за механизма на метонимията чрез релационния характер на мотивацията и др.

13. Приносно е разглеждането на същността на семантичната номинация с оглед на измененията в лексикалното значение, срв. напр. синхрония и диахрония; влиянието на езикови и неезикови фактори върху механизма на вторичната номинация. То от своя страна води и към други приносни моменти, напр. дава възможност да се изведе спецификата в протичането на явлението – едновременно като номинация и като изменение.

14. Представени са кратки, но съдържателни и насочващи за бъдещи изследвания, наблюдения върху системността на концептно-полевата организация на българската лексика. Разгледани са с оглед на тяхната същност, видове, създаване и източници, както и във връзка с тяхното познавателно, стилистично-естетическо и социокултурно значение, синонимите и антонимите. Отделено е внимание и на паронимите (в съответствие с насоките на настоящия труд – паронимията) и омонимията.

IV дял „Прагматична и стилистична характеристика на българската лексика“ с автор Мая Божилова представя съчетаването на два подхода при характеристиката на българската лексика – традиционното стилистично стратифициране и сравнително новото анализиране от прагматично гледище, което включва както комуникативно-прагматични компоненти, така и експресивно-асоциативни признаци в значението на думата.

Съдържа 217 стр. и се състои от 4 части:

I част. „Лексика и прагматика“ (а тя от своя страна – от 3 глави).

II част. „Лексика и стилистика“ (от 3 глави).

III част. „Лексика и стилистична норма“ (от 5 глави).

IV част. „Лексикографията като лексикална прагматика. Българската лексикография като елемент на националната култура. Задачи на академичната лексикография“.

При така посочения нов подход естествено е да се очакват приноси за изследваните области, и разбира се, за характеристиката на българската лексика.

Някои от основните приноси и полезни резултати от разработката ще бъдат сумирани накратко в следващото изложение.

1. Уточняват и разграничават се термините стилистика и прагматика, като се обяснява и разликата между семантика и прагматика, вследствие от което се обособяват два вида анализ на лексикалната единица – лексикалносемантичен и лексикалнопрагматичен.

Като взема под внимание, че съчетаването на двата типа анализ при изследване на цялостната лексикална система на българския език е нещо извънредно широко, авторката се насочва към прагматично обоснован анализ или до прагматична характеристика на българската лексика, което е задача обзрима и реалистична. Така тя избира да характеризира българската лексика чрез разпределянето ѝ в прагматично ориентирани типове, което е подходящо за обобщаващия характер на труда.

2. За пръв път се определят типовете прагматично ориентирани думи в българския език и в техните граници – класовете думи, срв.
тип: цел на речевия акт – на типа отговарят илокутивни и перлукутивни класове думи;
тип: участници в речевия акт – референциални класове думи като учтивите названия в обръщение; използваните учтиви названия в обръщение или приложение; военни и други звания и чинове; думи за назоваване и при обръщение към високопоставени лица; традиционни роднински и фамилиарни названия в позицията на приложение и обръщение;
тип: информацията в речевия акт – характеризиращи и интерпретиращи класове думи; индивидуализиращи класове думи; пресупозиционални класове думи; думи за изразяване на оценка;
тип: ситуация на речевия акт – фреймови класове думи; действителни класове думи; емпатични класове думи; дискурсивни класове думи.

3. Уточнява се значението на термина конотация – от една страна като семантичен процес и, от друга страна, като семантична трансформация.

Разширява се понятието конотативна верига на Ю. Д. Апресян – за езика изобщо и за всички езикови равнища и се свързва със стилистичната номинация според нейния механизъм.

Прави се ясно разграничение между езиково значение и конотация.

4. Предлага се типология на конотациите в българския език.

Авторката прилага три класификационни принципа за подреждането на конотациите в типове:

Първи класификационен принцип – чрез специални маркери за оценка;

Втори класификационен принцип – според характера на езиковия образ;

Трети класификационен принцип – според културноезиковата мотивираност.

Върху тяхната основа обособява множество типове и подтипове, които разглежда обстойно и с подходящи примери.

5. Обособява стилистиката в два дяла – като дял от науката за езика и като лексикална стилистика, което обосновава с нейните различни аспекти при тясно разбиране за стила, при широко разбиране за стила на сродяване на лингвистичната

стилистика с прагматиката, при дискурсивно разбиране за стила на текстова стилистика, както и при функционално разбиране за стила – функционална стилистика.

6. Представата за стилистично разслоение на българската лексика е обогатено с цялостното ѝ разгръщане в противопоставянията:

стиловоизграждаща лексика (във всички стилове) и стиловоопределяща лексика (традиционно закрепен масив от думи към различните комуникативни сфери);
неутрална лексика и експресивна лексика.

Същевременно са установени подгрупите на експресивната лексика, а за стилистично маркираната лексика или за видовете лексика в зависимост от стиловата принадлежност са приети известните вече деления (на разговорна, жаргонна, официално-делова, книжна лексика, научна и специална (професионална) лексика).

7. Предлага нов поглед върху художествения стил, който разграничава от езика на художествената литература.

8. Приносно е, че авторката поставя въпроса за лексикалната норма.

Като я обосновава чрез езиковата норма, тя извежда нейните особености в сравнение със стилистичната и прагматичната норма.

Посочва универсалните критерии за избор на езикови средства от перспективата на лексикалното и стилистичното равнище с оглед на тяхната употреба.

Установява три вида диференциация на лексикалната норма в зависимост от различните варианти, кодове и канали на националния език при употребата на лексикалните единици.

9. Приносна е и характеристиката на лексикалната норма в българския език, направена на всички стратификационни равнища – фонологично, морфологично, лексикалносемантично, синтактично, стилистично, функционално, прагматично-комуникативно.

10. Нов момент е изясняването и уточняването на понятието за маркера като лексикално-стилистичен индикатор. Авторката го разглежда и в съотношение с нормата в езика. Установява неговите видове, стилистични маркери, маркери кодове и маркери регистри.

11. Интересни моменти има в разглеждането на лексикографията като лексикална прагматика.

Вторият том „Българска фразеология“ с автор Ст. Калдиева-Захариева е първият съвременен високо стойностен и значим по дълбочина и обхват на поставените и решени теоретични проблеми, както и на интерпретиран емпиричен материал, труд по българска фразеология. (Преди него е само трудът на К. Ничева, който е повече с учебна насоченост.)

Очаквано беше именно Ст. Калдиева-Захариева да създаде такъв обобщаващ труд, като се вземе под внимание фактът, че тя е най-изявеният български фразеолог и че фразеологията е основният дял на нейното научно творчество.

А трябва да се подчертае, че тази теория на фразеологията е една от темите, с които българската лингвистика беше в дълг към науката и към обществото. Ето защо тя несъмнено ще привлече вниманието на специалистите.

Монографията съдържа 362 стр. и се състои от две части.

Първата част е посветена на фразеологията като самостоятелна лингвистична наука със своя история, теория и практика в българския език. Тя се състои от пет глави:

I глава „Теоретични въпроси от общ характер“.

II глава „Лексикален състав на фразеологизмите в българския език“.

III глава „Структурна организация на фразеологизмите“.

IV глава „Семантика на фразеологичната единица“.

V глава „Общограматическа характеристика на фразеологизмите“.

Втората част представлява четири разработки на конкретни теми.

Приносните моменти, полезните резултати, интересните анализи са многобройни и тяхното разглеждане в една кратка рецензия е невъзможно. Затова тук ще бъдат споменати само някои от тях в много сбит вид.

1. Основният най-общ принос на труда, под който могат да бъдат подведени и всички останали приноси е, че фразеологията се обосновава като самостоятелна лингвистична дисциплина със своя история и теория в българското езикознание и се разглеждат структурните, функционалните и семантичните характеристики на българската фразеология в нейния когнитивен потенциал.

2. Уточняват се термините за назоваване на обекта на фразеологичната наука въз основа на обстойно разглеждане въпрос за същността му, към което се добавят и въпросите за това, как се създават фразеологизмите, коя е тяхната изворна основа и какво представлява техният механизъм. Това е принос с висока стойност за теорията, тъй като поставя основите за изграждане на общата теория на фразеологията като наука. Освен това дава възможност на бъдещите изследователи да започват проучванията си от по-висока степен, като избегнат лутанията на предходниците си. Има значение и за практическите дейности, свързани със създаването на различни типове фразеологични речници.

3. Очертава се обликът на българската фразеологична система в лексикален план с оглед на същностната ѝ съдържателна и формална характеристика. Върху тази основа е намерено обяснение на някои особености от теоретичен характер (напр. отклоненията от строгата схема за дефиниране на фразеологизма), както и във връзка с конкретното представяне на фразеологичната система (напр. връзката между парадигмата на компонента и реализацията на фразеологичната семантика).

Установява се ролята на всяка една от частите на речта, както и на съчетаването между тях, в изграждането на фразеологичната единица. Едновременно с това се прави и пълна граматическа характеристика на съществителното и глагола и в известна степен на местоименията, като съставки на глаголният фразеологизъм, във връзка с изразяване на лице и залог.

Специално внимание върху ролята на съществителното име и на глагола е отделено и в последната глава, където е обобщена ролята им във връзка с изграждането на образа и е оборено мнението, че те имат смисъла на морфемите в единството на фразеологичната единица.

4. Направена е структурна типология на фразеологизмите, в която е отразено ново по-различно, по-обхватно и по-задълбочено виждане на фразеологичната система, като са приложени разноаспектни анализи. С тях се показва кои структурни схеми са най-често използвани, с каква семантика са обвързани, какви отклонения от известните схеми на конструиране се наблюдават и др.

4.1. Уточнява се съдържанието на термините за двата основни структурни типа фразеологизми – структурен тип словосъчетание и структурен тип изречение, като основателно се предлагат два класа структури – глаголни и неглаголни, с което класификацията се освобождава от затрудненията, които поражда присъствието на предикативност при наличие или липса на глагол във фразеологизма.

4.2. Уточнява се по-детайлизирано структурата на фразеологизмите като моно-, би- и полиелементни. С тази класификация, различна от досегашните, фразеологичните единици са поставени на единна класификационна основа и са разпределени по еднакви показатели.

4.3. Въведени и обяснени са термините конкретна схема, груповая схема и типова схема; асиметричен тип схема и симетричен тип схема.

4.4. Представена е картината на неглаголните структури, в която са очертани структурните схеми на моно-, би- и полиелементните фразеологизми, показана е и тяхната фреквентност.

По-особено внимание е отделено на структурната организация при сравненията, които се разглеждат като фразеологични образувания.

4.5. Дадена е представа за фразеологичните структури, които включват в състава си като градивен елемент глагол. Установено е, че при тях се образуват биелементни и полиелементни структури. Показана е връзката на структура със словоред в връзка с отнасянето ѝ към определени структури.

4.6. За пръв път в българската фразеологична теория се засяга въпросът за екзистенциалните глаголи във фразеологизмите и се установяват взаимоотношенията между техните конструкции.

Намира се действителното участие на гл. съм във фразеологичните структури и се определят възможните типове позиции и взаимоотношения с фразеологичното обкръжение, сливането на екзистенциалност и копулативност в неговата функция на фразеологичен компонент.

4.7. Установени са някои особености на гл. имам във фразеологичната единица (подчертава се, че неговото участие във фразеологизмите не поставя сложни и спорни проблеми като гл. съм), напр. безличната му употреба, рядко изразявана екзистенциалност, преобладаваща характеристична семантика, участие с основните си семантични характеристики на посесивност, обектът му е винаги членуван.

4.8. Доуточнено е разбирането за изреченската структура при фразеологизмите (срв. „Когато една фразеологична структура в плана на изказа се характеризира със завършеност, т. е. завършеност на информацията, която носи: съобщение, отношение, емоция и може самостоятелно да бъде употребена, тогава тя може да бъде определена и като изреченска”). И върху тази основа са характеризирани в техните два плана – външен (не се различава от свободните структури) и вътрешен чрез специфичната ѝ фразеологична семантика.

5. Доуточнява се понятието вариантност при фразеологизмите, като от него се изключват вариациите, които се появяват при употребата на фразеологизма в контекст.

6. Много обстойно, задълбочено и върху подходящ български материал авторката показва, че ядрото на фразеологичното цяло е неговата семантика.

6.1. Изведени и разгледани са характерните компоненти на фразеологичната единица.

На първо място е поставена образността, през която минава концептуализацията с новия, вторичен прочит на изходното конкретно словосъчетание. А това е нов, не само по-различен, но и по-основателен поглед, който опровергава схващането за безобразност на фразеологизма. Също по нов начин е уточнена представата за мотивираността, която свързва в едно цяло взаимоотношението между вътрешната форма, основополагащия образ и визуалния образ.

6.2. Изяснява се по нов начин отношението между новото семантично образувание и семантиката на съставлящите го лексикални единици, като се изтъква, че лексикалните единици изграждат не само материалния корпус на фразеологизма, но и това, което е особено съществено – неговата образност. Тази постановка е необходима и особено важна за теорията при разграничаването на фразеологизмите от другите видове устойчиви образувания, но и в практиката при съставянето на речници.

7. За пръв път се обособяват девет типови случаи, в които могат да се намерят показатели за многозначност на фразеологизмите, основаващи се на промяна в образа или във функцията. Многозначността се разграничава ясно от омонимията.

8. Предлагат се нови конкретни наблюдения и изводи за паронимията във фразеологията, като се показва, че е ограничено явление, но със свои ярки характерни особености.

9. Изяснява се спецификата на фразеологичната синонимия, като се установява, че тя произтича от структурното значение и образността на фразеологизма.

10. Разкрити са особеностите на семантичните отношения между фразеологизмите антоними.

11. Въведени са термините фразеограматическа и общограматическа характеристика на фразеологизма, за да се разграничи ясно тяхното разпределение по лексикално-граматични категории (субстантивни, вербални и т. н.) и изпълняваните от тях синтактични функции, които са анализирани обстойно и в дълбочина (срв. в Пета глава).

Втората част на труда се състои от четири самостоятелни разработки по теми, разкриващи езиковата картина на света, отразена в българската и румънската фразеология. Те могат да се разглеждат и като когнитивни илюстрации на теоретичните разработки от Първата част на труда.

1. Извеждат се и се предлагат на вниманието на специалистите основни теоретични въпроси на езиковите аспекти при изучаването на Библията, по-конкретно на фразеологизмите в българския и румънския език, без чието предварително решение би било лишено от адекватност каквото и да било изследване върху езика на Библията. При това авторката съумява да ги завърти в различни посоки, да ги освети от различни ъгли по един много синтезиран начин в логическа издържаност и дълбочина. Езиковите аспекти на поставената тема са тясно преплетени и обяснени в необходимата степен чрез общокултурните и етнокултурните им предпоставки, в добавка към което са и редица любопитни примери от българската и румънската фразеология.

В тяхното извеждане, обосноваване и обсъждане, довело до основателни решения, е и общият принос на труда. Доколкото ми е известно, те не са били обособявани и решавани досега, независимо от редицата изследвания върху Библията.

Други, по-конкретни приноси, които задължително трябва да бъдат изтъкнати, са следните:

- Определяне на съдържанието и обема на понятието библеизъм, което се свежда до два основни типа: тясно и широко понятие за библеизъм и тясно и широко понятие за библеизъм-фразеологизъм (с редица подтипове), като плодотворното в подхода тук е съвместяването на съдържателните признаци от специалната област (именно знанията за християнството и Библията) с лингвистичната теория за фразеологията.

- Установяване на влиянието на превода на Библията върху фразеологичните библеизми в исторически план в отделните езици, както и в синхронен план в различните езици в зависимост от етнокултурната и езикова специфика (в дадения случай – българския и румънския език).

- Оценката за ролята на староеврейския и гръцкия, на латинския и старобългарския (в по-късната му черковнославянска редакция) за развитието на фразеологията в българския и румънския език.

- Разграничаването на същинските фразеологизми-библейзми от другите словосъчетания и изрази, включвани в широкото понятие библейска фразеология.

- Експлициране на общото и различното в библейската фразеология на българския и румънския език, където с оглед на етнолингвистичния анализ най-голям интерес представлява разработката на въпроса за свързването на едно и също понятие с различни образи в двата езика.

Намерени са причините и пътищата за появата на различие между библейзмите в двата езика. Тяхното установяване представлява особен интерес във връзка с голямата устойчивост на текста, предопределена от неговата сакралност и каноничност.

2. Разработването на темата за смъртта в българската и румънската фразеология.

Авторката разкрива сложното разбиране и осмисляне на темата за смъртта (един от основните екзистенциални проблеми на философията от древността до наши дни), което се носи на езиково равнище от фразеологията. Въз основа на детайлен анализ на фразеологичен материал от българския и румънския език се открояват три основни типа представи за смъртта и се установяват особеностите при отражението на видовете смърт във фразеологията.

Особен интерес представляват изводите от съпоставката между двата езика, които потвърждават изключителната еднаквост на вижданията за смъртта на двата народа, както и за доминиращата еднаквост в избраната образност, в метафоризацията, осъществена с едни и същи лексикални средства и наситена с еднаква експресия, в семантичната и структурната организация на отделния фразеологизъм

3. Разработката на темата за душата според езиковия материал от фразеологията на българския и румънския език, анализиран откъм лексикален състав, метафоричност на образите и езикови средства за изразяването им, откъм фразеологична семантика.

Интерес като новост на подхода представлява етноцентричната насоченост на анализа, чрез който се търси оценката на явлението, респ. понятието 'душа', което се интерпретира в дадената тематична група фразеологизми от гледището на два различни етноса, но с привеждане на материал и за други европейски народи, за да се изтъкне общочовешкото, общото между българите и румънците, но също така, макар и в по-ограничени рамки, национално специфичното в езиковото преосмисляне на света. Приносът тук е главно в обособяването на стереотипи, получили словесен израз чрез фразеологията в двата езика при разкриване на „най-загадъчния и неуловим компонент от триадата живот – душа – смърт“, които, както установява авторката, в по-голямата си част са общи за българи и румънци, като напр. лексикалната единица душа/ suflet, както и синонимизирането ѝ с дух/ spirit, дъх/ suflare, дихание/ răsuflare, душа и сърце/ suflet и inima; метафоричната представа за душата и като самостоятелна, и същевременно като свързана субстанция, като вместилище, като течна и газообразна субстанция с мирис и цвят и т. н.

Друг извод, който представлява интерес във връзка със семантичните универсалии, идва от сравнението, което се прави с резултатите от съпоставителното изследване на А. Вежбицка за немския, английския и руския и на М. Михеев за руския език. Той е, че установеното виждане за душата у българи и румънци е присъщо и на цялата европейска култура, което авторката обяснява с ролята на Библията.

4. Разработена е темата за живота според българската фразеология, но отново със съпоставителен елемент, идващ от посочените към българските фраземи техни

съответствия в руската, хърватската, румънската и френската фразеология. Това дава възможност да се открие главно своеобразието на българската езикова картина на света, но също така и изключителното сходство в житейския опит и ценностната скала с други народи. Нещо повече – авторката установява еднаквост или голяма близост в изразните средства, от което прави извод за еднаквост в образното мислене, емоционалността и асоциативността на българския и на други европейски народи. От фразеологичния материал, подбран според широкото разбиране за фразеология, са изведени напр. следните основни характеристики на живота в представите на българина: животът – съществуване в реалния свят на Земята; начало – край на живота; взаимовръзката живот – смърт; животът – движение; животът – път; животът – съдба; съществените качества на живота, дадени като преценка по опозиционни показатели.

Специално внимание тук е отделено на явлениято вариативност както на системно (в границите на отделната фразеологична система), така и на междусистемно равнище.

В заключение бих искала да подчертая, че трудът „Българска фразеология“ представя една цялостна теория на фразеологията върху разработен от авторката български материал с редица приноси моменти. Но специално би следвало да се подчертае, че поради ясения си език и обработен стил би могъл да служи и като учебник за ВУЗ.

В третия том „Проблеми на общата лексикология“ основния въпрос, който Иван Касабов поставя във Въведението на монографията си е в действителност главният теоретико-методологически проблем на общия труд „Българска лексикология и фразеология“, състоящ се от разработката на отделни дялове от лексикологията, вкл. и фразеологията. Той е: „Не е ясно дали всички тези дялове, заедно с раздела Фразеология, образуват системна цялост и дали може да бъде организирана такава цялост“ (с. 10). Важно е с оглед на цялостната концепция на общата монография да се постави този въпрос. Но по-важно е, че се предлага подход към решаването му, т. е. „Възможен подход за изясняване и обособяване на необходимостта от взаимовръзка между дяловете на лексикологията е разглеждането им като организирани чрез семантиката на думата-символ – основна единица на езика...“ (пак там). Още по-важно е обаче, че настоящата монография на Ив. Касабов е действително решение на този въпрос. И обобщеният неин принос е именно в това, че върху единна методологическа основа се предлага теория на общата лексикология върху български лексикален материал, в която се съчетават световните тенденции с българските традиции.

Трудът съдържа 265 стр. и се състои от две части: Първа част „Системно-структурна лексикология“ и Втора част „Семиотична лексикална семантика“. Всяка част е подразделена на дялове и поддялове, което улеснява в известна степен възприемането на този сложен и като съдържание, и като структура текст.

Първата част е посветена на думата като основна единица на знаковата система, т. е. на семантичната ѝ характеристика, на лексикалното значение и неговите типове, на методите за изследването му.

Акцентирайки върху лексемата предимно в нейната знакова функция на означаване или на символ, може да се отбележи, че приносно е обосноваването на модуса на съществуването на думата, направено въз основа на разграничението между трите типа опит – експериментално-граматически, практически и знание (компетенция), на които съответстват три типа съществуване. Така от семантично гледище освен действителното съществуване на думата в изказа авторът насочва и към

теоретично възможното съществуване, както и към реализираното съществуване в качеството на установен значим и разбираем словесен символ.

Интересен момент е и обосноваването на четири функции на думата в езика с ударение върху съдържанието (смисъл и значение) и разглеждането им в тяхното взаимодействие: явна предикация в съответствие с актуалността на съставящите я думи; скрита предикативност в съответствие с думата като атрибут; етимонна образност като обединяващ мотив и смислова база за конструиране на предметната образност на общото значение и деривацията като образуване на нови значения на всяка една дума.

Други постижения на Ив. Касабов в Първата част на труда му, които отбелязвам в най-общ смисъл, са в обогатяването въз основа на нови данни и на резултатите от предишни негови разработки, каквато е напр. разширената представа за трите типа лексикално значение – терминологично, чисто лингвистично и образно, като се спира по-специално на взаимодействието между тях, което се състои, от една страна, в съотнасянето им с конкретните значения като значения-индекси (т. е. еднозначни термини), или иконични значения (т. е. преносните значения), или значения-символи (т. е. лингвистичните значения), от друга страна, в съотнасянето между различните типове семантични полета. В съответствие с това нови моменти са разглеждането на думата символ като средство за общуване и установяването на различните равнища на осмисляне и различните степени в проявите на смисъла.

В Първата част на труда отбелязвам и следните приноси:

- Системното обосноваване на символа на значението на думите: чрез интуитивно базиране на парадигматичните му отношения със значенията на другите думи-символи в езиковата система; чрез асоциации въз основа на синекдохата, както и на словообразователните и образно-тропеичните асоциативни връзки.

В това отношение внимание заслужава изводът, че обосноваването на символа в системата на езика за разбирането на значението на думата се установява имплицитно в конотациите им, експлицитно се изразява сентенционално в идиоматиката – фразеологията, но най-ясно се обяснява чрез тропеизацията. Този извод е залегнал в основата за разглеждане на словесните конотации и фразеологични значения, както и в обосноваването на символа чрез т. нар. езиково чувство.

- Новата дефиниция на конотацията, която я включва в системата от ценности – езикови значимости (*valeurs*). В този смисъл убедително е определянето на конотацията не като допълнителен, асоциативен семантичен признак, а като вътрешен център или мотив на значението на думата.

- Новата типологизация на лексикалните значения, основана на единен критерий. Този критерий авторът намира в основната знакова единица на езиковата система според четирите основни функции на езика. Така напр. семантичната структура на думата обстойно и прецизно е показана в следните типове лексикални значения: 1) предметно (пряко, основно) значение на думата; 2) граматично-категориално; 3) терминологично значение; 4) съчетателно обусловено; 5) производни (непреки, преносни значения): метонимично; метафорично-образно; алегорично-персонифициращо реторично значение; 6) етимологично значение.

Наред с тези приноси в Първата част на монографията могат да бъдат посочени още редица интересни постановки, разработки и изводи, но тук ще се спра само на някои от тях. Напр. следните:

- Семантична характеристика на думата-символ, в която са изтъкнати следните нейни особености:

а) Възприемаемо символно единство на дадено значение и определено значение.

б) Осмислящо интерпретативно разбиране на предметната същност чрез идейно предметяване на предметния образ в значението на символа като смислово изразяваща форма.

в) Осъзнато средство за общуване.

г) Системно обосноваваща се същност на предметното значение на думата чрез: постоянна съотнесеност с реални „физически“ предмети; обективизация на субектно-обектното отношение в символа и като знак, и като „тайнство и присъствие-обект, сочещ към субекта“; интуитивна системна обосновааност върху базата на предметния образ чрез системни семантични връзки като: синекдоха – номинация, синонимия – антонимия, хипонимия – хиперонимия, или семантични отношения между атрибуция – деривация и етимологична мотивация – тропейчна семантична деривация.

д) Редовна хипотетична аргументация на значението като общностно споделяно мнение и като подкрепяно от оценъчни значимости – конотации и фразеология.

- Ролята на основните тропи за преносимостта на значенията на думите.

Предлага се системно извеждане и определяне на основните тропи и на взаимоотношенията им като своеобразна база за преносимостта на значенията на думите. Обща база за класификацията е повторението във формален план и съдържателният образ на значението – в съдържателен план. Срв.

Плеоностични образни повторения, т. е. с базов компонент образно повторение – епитет, тавтологичен епитет, сравнение;

Основни тропи и неявни образни повторения – метафората с видовете олицетворения, хиперболата, литотата, прякора, метонимични – антономазията и синекдохата;

Стилистични ефекти от взаимодействията между прякото и преносните значения на думите.

Утвърждаване на структурно-системния анализ на значението на думата.

Отчитайки, че значението на думата е явление със сложно структурирана същност и многолики проявления в цялостната система и във функционирането на езика, авторът недвусмислено, макар и имплицитно, доказва, че модерното холистично разбиране и представяне на значението на думата не може да измести сложния системно-структурен анализ с цялото му богатство.

- Извеждане на типове лексикографски дефиниции въз основа на постоянните им съответствия с определени типове лексикални значения.

Авторът основателно поставя въпросите за: идентичност на значението като устойчиво твърдение от каузална идентификация (от иконичен тип) и интенционална идентификация (от индексален тип); за семантичните твърдения и различия между типовете значения.

А това е нов, по-задълбочен поглед върху представения схематично семиотичен квадрат на значенията, който води до нови по-ефективни и по-съдържателни лексикографски тълкувания.

- Приемане на семантичните онтологии като метод за изследване на значенията на думите.

Представени са въз основа на авторовото интерпретиране на т. нар. логически квадрат на различни схеми на тълкувания при определени видове думи. Така напр. една е схемата на културните понятия, друга – на природните, но те са взаимосвързани в границите на общия логически квадрат.

- Теоретичният модел за организацията на думите с техните значения и за взаимоотношението между тях може да се разглежда и като възможност за представяне на езиковата картина на света.

Втората част на труда е посветена на семиотичния модел на думата, системно-структурните отношения в лексиката, арбитражността и мотивираността на езиковия знак – знак и вътрешна форма, както и на въпроси, свързани с идеолектното, социолектното и реторичното в езика с резултатите от техните взаимодействия, проявяващи се като езикова култура, кич и просторечие.

Във втората част ще отбележа следните приноси по съкратен и обобщен начин:

- Въз основа на известните трихотомии на знака от теорията на Пърс авторът представя свой оригинален семиотичен модел на думата, в който тя е разгледана взаимосвързано в нейните знакови модуси чрез трите типа знаково съществуване: на въображаема форма, на актуално съществуване и на символна значимост в пресичането на всяко едно от тях с трите корелата теоретична възможност, всекидневна практика и културна стратегия. Срв. и с трите матрични схеми (17, 18 и 19).

- Разглеждайки спецификата на езиковия символ или думата-име, авторът установява 10 типа смисъл, който тя (думата-символ) може да изразява чрез своите значения според изпълнението на една или друга роля в различни парадигматично-синтагматични условия и речеви ситуации. Те са: сигнификат; денотатор; идентификатор; десигнатор; индикатор-тема; израз-индикация; образна употреба; етимон; словесен образ; социокултурно и системно обосноваващо разбиране на думата като споделяно обществено мнение или докса.

Показана е схема и с типовете знакови съответствия, като напр. на първичен образен признак етимон съответства молба; на словесен (еталонен) образ – хвалебствие; на символ сигнификат – съвет и т. н.

- Представена и обстойно интерпретирана е матрицата на знака с 27 позиции. Тези 27 компонента на езиковия знак са дадени като развитие на деветте базови компоненти на знака: качествен знак-признак, единичен знак и знак-тип; иконичен знак, индексален знак и знак-символ; знак-рема, знак-дицент и знак-аргумент, получени от комбинациите на трите основни знакови тридялби.

- Оригинално и приносно е разпределението на семантичните дисциплини в шест групи, всяка от тях със свои подгрупи: когнитивна семантика; теоретична семиотика; теоретична лингвистика; фонетика; учение за лексико-граматичните категории и синтаксис.

- По нов начин авторът разглежда системността в лексиката, като я отнася не само към равнището на актуалното съществуване на практическото речево изпълнение, но и към още две съотносими с него равнища – равнището на думата символ като системноезиков знак на социално обусловено и определено знание и равнището на теоретичното знание за думата знак в различните степени на знаковата възможност за нейното структурно-систематизационно езиково съществуване.

а) Систематизира възможните връзки в лексикалната система на езика на първото равнище според определени групи допустими сходства с основани на тях сближавания, различавания и смесвания на думите според отношенията помежду им;

б) Въз основа на установените типологии на формите на значимостите, на съществуването на значимостите и на конотациите от плана на съдържанието авторът групира по нов начин лексикално-семантичните отношения в три типа: 1) етно-езикови знакови функции, към които се отнасят форми като табу, евфемизъм, заклинания, етнопрякори във връзка с взаимодействието между надценяването и подценяването, от една страна, и чрез образно-метафоричните значения, отнасящи се към конотациите значимости, от друга страна; 2) социално-езиковите знакови функции на формите на значимостите, към които могат да бъдат отнесени хетеронимите на еднакви по форма

собствени и нарицателни имена; 3) етно-езикови знакови функции, към които могат да бъдат отнесени митемите.

- Обърнато е внимание на арбитражността на езиковия знак и системната мотивираност на символа.

Разглеждат се асоциативните отношения на едновременност и синтагматичните взаимозависимости на последователност.

Показва се, че наред със словообразователните асоциативни връзки значението на символа допълнително се обосновава мотивационно и чрез асоциативните му отношения със значението на другите думи символи.

Като приема, че единството между означаващата индексалност и означаемата иконичност е символно единство, авторът показва, че ако думата се разглежда на символно равнище, то тя е колкото арбитражна, толкова и мотивирана. Така при всяка дума се наблюдава символичност на три равнища (нива – според терминологията на автора):

при I-то равнище символното единство между форма и съдържание е на равнището на арбитражното образуване на думата като значещ езиков знак – рема;

при II-то равнище е в отношението между индексалността и иконичността на думата като комуникативен знак – дицент;

на III-то равнище думата се разглежда като знак-символ, образуван от знаковото единство между акустично означаващо и значещо означаемо (от I равнище), както и във функционалното му единство от индексалност и иконичност в изказването (от II равнище); За думите символи от III равнище се доказва, че те са не само социално, но и културно мотивирани и са израз на дадена етническа традиция и съставлящи специфичната езикова картина на света.

Особено голяма роля авторът отделя на конотациите, които се проявяват като значимости на думата на III равнище, тъй като са смислово пораждащ мотив.

Установява, че различните проявления на вътрешната форма показват мотивацията на думата като обединение от редица съставлящи – от етимонния признак в корена на думата през предметната и звуковата образност и предметносмисловия и звуков символизъм до стереотипа, мотива и идеала, регулирани от синекдохата. Всички тези съставлящи са степени и типове на единната, но многостранна мотивация на думата символ.

Обобщаващият труд “Българска лексикология и фразеология” е цялостно теоретично изследване върху българската лексикология и фразеология. То съдържа редица високостойности приноси, постижения и полезни резултати. Необходимо е не само за лексиколожката наука, но и за лексиколожката, лексикографската и фразеографската практика. Съзнавам ясно, че каквото и да отбележа в заключение, то ще бъде малко, много малко като висока оценка за тази тритомна монография, тъй като и теоретическото, и практическото значение на резултатите от разработките е огромно. Затова само ще подчертая, че освен всички други приноси (които съм посочила в рецензията), това е труд, който придвижва лексикологията и фразеологията на нов етап, а е и солидна основа за бъдещи проучвания.